

Марія Клепар,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, Україна)

Mariia Klepar,

PhD in Education, Associate Professor, Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
mklepar10@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7715-7928

УДК 7.045:391(477.86+292.451/.454):008-057.87

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОСТЮМА ПРИКАРПАТТЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

Анотація. У статті розглянуто український національний костюм Прикарпаття, символіку сучасного національного костюма. Його складові як засіб формування культурної компетентності учнів гірських шкіл. Акцентовано, що в сучасному одязі повинні проявлятися риси народного, національного, традиційного, що робить його більш органічним. Охарактеризовано різноманітність та специфіку виготовлення, носіння, колоритність і яскравість оздоблення національного костюма. Підкреслено, що народний одяг населення Прикарпаття та Українських Карпат має свої локальні особливості, притаманні тільки даній території і що в кожному з етнографічних регіонів є свої особливості і відмінності.

Доведено, що знайомлення учнів початкової школи з особливостями національного костюма як у процесі проведення уроків, так і в позаурочній навчальній і виховній роботі всебічно сприятиме їхньому загальнокультурному, естетичному розвитку, пізнанню мистецької та історичної спадщини рідного народу, набуттю емоційно-чуттєвого досвіду, формуванню ціннісного ставлення до мистецтва загалом.

Джерельну базу дослідження становлять експонати та фотоматеріали, які зберігаються у приватних колекціях та етнографічних, мистецтвознавчих і краєзнавчих музеях. Вони постійно поповнюються за рахунок етнографічних експедицій зі збирання польового матеріалу в різних куточках України, у тому числі на Прикарпатті. Ці матеріали свідчать про те, що символіка українського народного костюма поряд із забезпеченням фізичного існування людини задовольняла її різноманітні соціальні потреби. Завдяки своїй символічній навантаженості костюм, будучи матеріальним витвором, виконує функції, властиві феноменам духовної культури українського народу.

Представлені у статті аспекти методики дослідження національного костюма не вичерпують усіх можливих напрямів вивчення традиційного костюма, проте дають змогу сконцентрувати увагу на певному колі найсуттєвіших питань історії українського вбрання, відповідно систематизувати та узагальнити наявний літературний, музейний матеріал, корисний як для теорії, так і практики навчання і виховання дітей.

Ключові слова: компетентність, символ, етнос, традиційний народний костюм, національний костюм, доповнювальні елементи, орнамент, пояс, крайка, шапка, вінок, хустка, вишиванка, гачі, постолі, кептар, запаски.

THE SYMBOL OF THE UKRAINIAN NATIONAL COSTUME OF PRECARPATHIA AS A MEANS OF FORMING CULTURAL COMPETENCE OF PUPILS OF SCHOOLS IN MOUNTAINOUS REGION

Abstract. The Ukrainian national costume of Precarpathia, a symbol of a modern national costume, is considered in the article. Its components as a means of forming the cultural competence of students of mountainous schools. It is emphasized that in modern clothes the features of national, traditional, which makes it more organic, should be shown. The variety and specificity of manufacturing, wearing, colorfulness and brightness of the national costume decoration are characterized. It was emphasized that the national costumes of the population of the Carpathians and the Ukrainian Carpathians have their local features, which are specific to this territory and that each of the ethnographic regions has its own peculiarities and differences.

The author proved that acquaintance of primary school students with the peculiarities of national costume both during lessons, and in extracurricular educational activity will comprehensively contribute to their general cultural, aesthetic development, knowledge of the artistic and historical heritage of the native people, and the acquisition of emotional experience, formation of valuable attitude to art in general.

The literary source of the study make up the exhibits and photographs, which are stored in private collections, ethnographic, art and history museums. They are constantly replenished by ethnographic expeditions and collecting field material in different parts of Ukraine, including the Carpathian region. These materials indicate that the symbolism of the Ukrainian folk costume,

along with ensuring the physical existence of a man, satisfied its various social needs. Due to its symbolic load, the costume, being a material creation, fulfills the functions inherent in the phenomena of the spiritual culture of the Ukrainian people.

Aspects of national costume research methodology presented in the article do not offer all possible directions of studying traditional costume, however, allow focusing on a number of the most important issues of the history of Ukrainian folk clothing, systematizing and generalizing the available literary, museum material, useful for theory, as well as practice of upbringing and education of children.

Keywords: competence, symbol, ethnos, traditional folk costume, national costume, complementary elements, ornament, belt, edge, cap, wreath, scarf, embroidery, hochi, staples, captan, spare.

ВСТУП

Постановка проблеми. Однією з невід'ємних ознак етносу народу загалом і кожної особистості зокрема є костюм. Саме костюм відображає культуру, традиції, звичаї, економічний розвиток певного регіону. Значне місце серед багатьох видів народної творчості посідає мистецтво вбрання. Воно безпосередньо пов'язане з визначними подіями в житті людини: народними святами, весільними обрядами, з усім укладом побуту. У ньому чи не найяскравіше і найвиразніше виявляється основна властивість народного декоративного мистецтва – вміння народних майстрів за допомогою простих логічних засобів органічно поєднувати утилітарність і красу. Тому ознайомлення учнів початкової школи з особливостями національного костюма як у процесі проведення уроків, так і в позаурочній навчальній і виховній роботі всебічно сприятиме їхньому загальнокультурному, естетичному розвитку, пізнанню мистецької та історичної спадщини рідного народу, набуттю емоційно-чуттєвого досвіду, формуванню ціннісного ставлення до мистецтва загалом.

Сьогодні ми маємо можливість спостерігати черговий (після патріотичного піднесення на початку 90-х років ХХ століття) ренесанс зацікавленості громадськості, особливо молоді, народною ношею. Елементи традиційного костюма використовують повсюди: від своєрідної «класики вулиць» – вишиванки у поєднанні із джинсами – до виробів відомих вітчизняних та зарубіжних дизайнерів. На хвилі такого поживлення інтересу актуальним, на наш погляд, є вивчення символіки українського традиційного костюма населення Прикарпаття, а саме: Покуття, Гуцульщини, Бойківщини.

Традиційний костюм населення Прикарпаття – яскраве і неповторне культурне явище, що пройшло шлях розвитку й удосконалення впродовж багатьох століть. Зберігаючи самобутні ознаки різних епох, одяг є важливим джерелом інформації для вивчення етнічної історії населення, його соціальної структури, естетичних уподобань, етнопсихології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу дослідження становлять експонати та фотоматеріали, які зберігаються у приватних колекціях та етнографічних, мистецтвознавчих і краєзнавчих музеях. Вони постійно поповнюються за рахунок етнографічних експедицій зі збирання польового матеріалу в різних кутках України, у тому числі на Прикарпатті.

Надзвичайно цінною є колекція акварелей львівського художника кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть Ю. Глоговського, яка налічує понад 1700 акварелей і рисунків пером. Малюнки являють собою зарисовки костюмів та етнографічно-побутових сцен із життя населення різних національностей: українців, поляків, білорусів, євреїв та ін. (Грещук, В., Кононенко, В., Лесюк, М., Паньків, М., Романюк, М., & Хороб та ін, 2006, с. 184].

Цікаві відомості про одяг бойків навела також Ольга Франко у своїй статті, надрукованій у жіночому альманасі «Перший Вінок». Авторка описує чоловічий і жіночий одяг, жіночі головні убори і взуття.

Іван Франко був не тільки видатним українським письменником та фольклористом, а й етнографом. Він, зокрема, досліджував побут, одяг і матеріальну культуру бойків. Наслідки своєї дослідницької праці Іван Франко опублікував німецькою мовою в статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину» у науковому журналі. Одяг бойків він порівнює з одягом гуцулів і підкреслює його надзвичайну простоту і малу кількість прикрас (Соколовська, К., 2008, с. 59).

Значний внесок у розвиток етнографічної науки загалом та у вивчення українського традиційного вбрання зокрема зробили дослідники кінця ХІХ – початку ХХ століть Х. Вовк та К. Мошинський. Зокрема, Х. Вовк узагальнив усе зроблене попередниками і, зібравши величезний новий матеріал, почав вивчати одяг українців у широкому порівнянні з одягом інших народів та іншими явищами культури. Дослідник аналізує окремі форми українського традиційного вбрання в їхньому історичному розвитку, виділяючи при цьому його головні класифікаційні ознаки. На основі цих ознак він створив свою певну типологію, яка стала базою подальших пошуків і теоретичних розробок (Коваль, І., 2010, с. 111).

Значним науковим досягненням у вивченні українського народного одягу було академічне видання альбому малюнків національного одягу українців західних областей. Автор цього альбому – народна художниця Олена Кульчицька. Над цим альбомом вона працювала багато років (1928–1946). Свої етнографічні зарисовки художниця зробила з натури в багатьох місцевостях України. Альбом містить понад 100 кольорових малюнків на 74-х таблицях. На малюнках показано й багаті прикраси одягу жінок із західних областей України, зокрема колоритні вишивки.

Історія дослідження українського народного костюма збагатилась останнім часом фундаментальними працями львівських мистецтвознавців М. Білан і Г.Стельмашук. У своїй праці «Український стрій» вони на розлогому фактологічному і джерельному матеріалі розглянули комплекси строїв усіх етнографічних регіонів України. Певну увагу тут приділено і костюму населення Прикарпаття (Стельмашук Г., 2013, с. 203).

Завдяки етнографічним дослідженням художники Т. Косміна та З. Васіна створили комплекс листівок з українським убранням. До нього ввійшло 18 авторських реконструкцій комплексів, які представляють також Прикарпаття: Городенківське та Коломийське Покуття, а саме весільне вбрання.

На окрему увагу заслуговує науково-дослідницька діяльність Ірини Свйонтек, у результаті якої видано п'ять мистецьких альбомів (2005, 2008, 2010, 2013, 2014). Важливо, що І. Свйонтек записувала в селах місцеву

термінологію назв орнаментальних мотивів і технік вишивання, адже поставила собі за мету зібрати найтипівіші вишивки геометричного орнаменту із місцевими назвами. В альбомі «Гуцульські вишивки Карпат. Івано-Франківщина» опрацьовано 116 вишивок на 220 таблицях (Петречко Д., 2010, с. 157).

У творчому плані моделювання одягу в Україні останніми десятиліттями зазнало помітного впливу неофольклоризму. Він виник у зв'язку з необхідністю задовольняти природну потребу людей в урізноманітненні одягу. Можемо виділити такі основні ознаки цього стилю: широке використання натуральних тканин, тканин із компонентами ткацьких; використання візерунків, що імітують ручне народне ткацтво; багатопредметність одягу; простота крою; застосування декору художньої вишивки на рукавах, по низу спідниці; орнаментики з тасьми, контрастних тканин; використання набивних тканин із фольклорними елементами.

Перелічені вище аспекти методики дослідження національного костюма не вичерпують усіх можливих напрямів вивчення традиційного костюма, проте дають змогу сконцентрувати увагу на певному колі найсуттєвіших питань історії українського вбрання, відповідно систематизувати та узагальнити наявний літературний, музейний матеріал і, поповнивши його результатами власних досліджень, дійти певних висновків, що могли б бути корисними як для теорії, так і для практики.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ – розкрити значення символіки українського національного костюма як засобу формування культурної компетентності учнів гірських шкіл Українських Карпат.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ХІХ столітті на всіх теренах України зберігається традиційне вбрання, сформоване в ансамблевий комплекс – стрій. Ансамбль вибудовується за єдиним принципом пошарового накладання убрання (натільне, поясне, плечове, верхнє, прикраси, доповнення, головний убір і т. ін.).

Попри всі спільні риси в окремих місцевостях помітні свої характерні особливості строю, що вирізняють його з-поміж інших. Це виявляється у своєрідному колориті, зіставленні певних компонентів одягу, способах ношення його окремих деталей, прикрас. Локальні варіанти вбрання, простежені в окремих місцевостях, дали підставу виділити характерні строї Опілля, Покуття, Гуцульщини, Бойківщини.

Щодо традиційного одягу гуцулів, то він характеризується мальовничістю і колоритністю, вирізняється серед вбрання інших регіонів України ширшим застосуванням виробів зі шкіри, кольорового сукна та металевих прикрас (Петречко Д., 2010, с. 49). Чоловічий стрій на Гуцульщині включав полотняну білу перекидну довгу сорочку з розрізом спереду посередині грудей. Її шили з коміром-стійкою і рукавами, зібраними внизу на чохлах. Сорочку носили поверх штанів. Стан підперезували дуже широким, гарно орнаментованим шкіряним поясом-чересом. Поверх сорочки одягали вигадливо прикрашений кептарик.

Самобутню і неповторну за своїм художнім вирішенням складову частину гуцульського строю становлять безрукавки – кептарі. Їх виготовляли з овечого хутра. Гуцули шили кептарі прямоспинними, рідше розширеними донизу. Аплікацію із сап'яну також розміщували вздовж піл і нижнього краю кептаря. У нижніх кутах піл кептаря розміщували найбільший мотив.

Як чоловічим, так і жіночим взуттям були гостроносі постолои, про красу яких дуже дбали. У постолои одягали плетені на дротах вовняні шкарпетки із смугою вишивки вовною вгорі на халявках. Постолои були масовим і найпоширенішим взуттям. А от чоботи носили заможні ґазди, це був своєрідний знак багатства.

Великим різноманіттям вирізняються жіночі головні убори. Особливо цікавий і ошатний головний убір дівчат, пристосований до зачісок. Дівчата заплітали одну або дві коси, викладаючи їх довкола голови. Молоді жінки одягали на голову червону хустку, зав'язану ззаду здвоєними кінцями. Бахрома хустки звисала над чолом і по боках, обрамляючи обличчя.

Обов'язковою деталлю жіночого костюма був пояс. Ним гуцулки прикріплювали на талії поясний одяг. Візерунок отримували з мотивами ромба, трикутників, квадратів. У колориті пояса переважали ті самі кольори, що і в поясному вбранні («Історія українського народного одягу у Карпатах та на Прикарпатті»).

Своєрідність гуцульського вбрання становлять також зимові суконні червоні штани («ґачі», «холошні»), вишиті внизу або вздовж бокових швів. Улітку гуцули носили білі полотняні штани («поркениці») на очкурі або шкіряному поясі («букурії»). Штани заправляли у високі плетені з вовни шкарпетки («капчурі»). У верхній частині капчурі розкішно декорували орнаментом (Стельмащук Г., 2013, с. 231).

Не менш розкішний у гуцулів верхній одяг – тунікоподібного крою, з клинами, вставленими з боків, червоний або коричневий сердак, який на швах декорували вишивкою, кольоровими вовняними шнурками, кульками, китичками.

Своєрідні головні убори гуцулів. Улітку вони носили чорні фетрові капелюхи – «кисані», прикрашені штучними квітами, вовняними китичками, намистинами, пір'ям глухаря («готура») і різнокольоровими сплетеними із вовняних шнурів або тканини ворсовими шнурами («черв'ячками»). Взимку носили смушеву шапку – «джумері» або із хутра лисиці – «клепаню».

Характеризуючи бойківський стрій, насамперед чоловічий, варто зазначити, що у бойків розрізняють два типи строїв. Один із них – квітовані (Рожнятівщина), в якому перевагу віддають різноколірній квітчастій вишивці. Інший тип одягу – той, де переважає вишивка геометричного характеру. Поясний одяг бойків – вузькі білі полотняні штани – ґаті, зібрані в талії на очкур. Узимку одягали кілька пар полотняних штанів або носили вузькі білі суконні штани (холоші) з кантом на зовнішніх швах.

Найбільш поширеним верхнім одягом був сірак. Він відрізняється від жіночого не кроєм, а колоритом. Нагрудну частину сірака прикрашали вертикальними стрічками червоного, білого і синього шнурів. Влітку одягали полотняний верхній одяг (каптан, полотнянку). Його шили прямоспинним і прикрашали по швах чорними вовняними нитками.

Взимку носили кожухи прямоспинного і приталеного крою різної довжини. Найчастіше кожухи оздоблювали аплікацією із кольорової шкіри в рослинний орнамент (кожухи квітовані).

Поясний жіночий одяг відрізнявся від гуцульського передусім тим, що жінки носили в XIX столітті зшиті форми поясного вбрання – спідниці. Невід'ємною частиною жіночого поясного вбрання є фартух-півка. Його виготовляли з такого самого невибіленого полотна. Він коротший за спідницю, декорований складочками і прикрашений вишивкою спереду. В нижній частині фартуха, як і на спідниці, пришите мереживо. На чоловікові – біле вбрання: полотняні штани і сорочка та білий безрукавий кожушок – кептар. Штани (гаті) – вузькі і довгі, за кісточку. У талії гаті стягали на очкур – гачник, гашник. Гаті носили в теплу пору року. Для холоднішої погоди у цьому строї були сукняні штани, також білі, з домотканого сукна, з вузькими довгими холошами, так звані холошні.

Дуже поширеним головним убором на Бойківщині, як і на решті території України, були намітки. Це прямокутний головний убір із тонких ниток завдовжки 3–5 м і завширшки 45–50 см. Намітку пов'язували таким чином, що вона обрамляла обличчя, а один або два кінці опускали на спину або груди. Крім намітки, побутував у бойкинь полотняний білий домотканий лляний головний убір – убрус, який не зав'язували, а вільно накидали на голову. Убрус притримували на голові обручем або тороками, а другий його кінець, вужчий, вільно звисав на плечах. Крім убруса, носили хустку (півку) у вигляді прямокутника. Вона була полотняна і оздоблена по вузьких краях вишивкою.

Таким чином, одяг населення Прикарпаття та Українських Карпат кінця XIX – 30-х років XX століть характеризувався різноманітністю, специфікою виготовлення, носіння, колоритністю, яскравістю оздоблення.

Зокрема, слід відзначити, що в різних етнографічних регіонах Прикарпаття переважали свої особливості, про що свідчить різноманітність пошиття, оздоблення, носіння одягу, ставлення до нього.

Вишиванка – теперішня назва традиційної української чоловічої та жіночої сорочки, а також її сучасних зразків, які в українській культурі, починаючи з XX століття, носять окремо, разом з європейським костюмом, як святковий, патріотичний та культовий одяг. Вишиванка є єдиним елементом українського строю, який має свою історію.

Слово «сорочка» має корінь «сорок», тобто сорок енергій, які надавали людині захист небес. Недарма про щасливця кажуть: «Народився в сорочці». Та й форма крою в неї символічна: прямокутник, повністю закритий простір, який захищає господаря від лихого ока.

Величезне етнокультурне навантаження несли колористика одягу, що виступала засобом вираження народного світогляду, психології й естетичних уподобань. Колір нерідко виступав головною ознакою, що визначала функціональність костюма, зокрема зміна колористики окремих елементів повсякденної носі могла перетворити її на атрибут ритуально-обрядового характеру. Крім того, колір міг бути регіональним маркером одягу.

Окрім кольору, важливу роль, особливо в регіональній самобутності українського вбрання, відіграє його орнаментика. Основу всієї української одягової орнаментики становлять геометричні мотиви. Вони – найбільш давні й характерні для всіх без винятку регіонів України. Поряд із геометричними мотивами побувають і рослинні. У часовому відліку вони є пізнішими, проте іноді на одному виробі спостерігаємо співіснування двох мотивів – геометричного та рослинного.

У вишивці такої етнографічної групи Карпат, як гуцули, збереглися архаїчні риси народного орнаменту. Численні історичні, фольклорні та літературні матеріали підтверджують масове побутування на Гуцульщині вишивки одягового призначення. Основні матеріали вишивання – ручнопрядені лляні, вовняні нитки, вовняні зсукані нитки («кощик»), зсукані сплетені шнури, шовкові, металеві, срібні, золоті нитки, муліне, бісер, лелітки, сап'янові стрічки, гудзики, корали, головки металевих цвяхів (бобрики), капслі. Хутро лиса, тхора та куниці – як аплікації. Із середини XIX століття для вишивання частіше починають використовувати фабричні нитки, такі, як волічка, заполоч, а з початку XX століття – нитки, муліне, бісер, шовк.

Багатство гуцульської вишивки демонструється навіть у різновидах технічного виконання. Володимир Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» подає 12 технік гуцульської вишивки: низинка двох видів, стебнівка, плетінка, обмітка, кіска, шов «поперек голки» («ключка»), штапівка («решітка»), настилування («соснівка»), «хрестик», двобічна стебнівка. Яскравою особливістю гуцульської вишивки є її геометричний орнамент. Він включає прості мотиви і складні фігурні елементи, мотиви-комплекси. Це ромб, напівромб, по-різному поєднані в горизонтальному або вертикальному напрямках.

Характерна риса гуцульської вишивки XIX–XX століть – поліхромність, соковита, багата, сповнена дивовижної сили декоративного звучання. У ній знайшли відображення всі барви спектральної гами. Домінуючим є червоний колір у різних нюансах – від найтемніших до інтенсивних оранжево-золотистих відтінків. Однією з характерних особливостей народного мистецтва є поєднання декору з формою та функцією одягу. Композиція візерунків підпорядкована покрою сорочки і водночас є гармонійною і цілісною.

Особливості відмінних ознак у вишивці найчіткіше можна простежити на вишивках сорочок окремих осередків. Можемо виділити декілька найхарактерніших видів.

Сорочка села Космач характерна тим, що в ній прикрашають тільки вуставки. Обшивка коло шії густо зібрана та викинчена «прошивкою», зморщені рукави закінчені «дудами». Головна увага звернена на «вуставки» (назву «вуставки» мали вставки на полях сорочки, ця назва згодом перейшла і на саму вишивку). Усі космацькі «вуставки» вишиті хрестиком, рідко – низинкою.

Інший характер сорочки села Пістинь. Вона пишніша за силуетом, різноманітніша у способах прикрашання, розташування вишивки, кольоровому звучанні. У Пістині виділяють три типи сорочок. Святкова (або весільна) – сорочка найдавнішого типу, з широкими рукавами, розшитими чорними бавовняними (самодільщиною) та червоною вовняною нитками. Широкі рукави були розшиті повністю аж до рубця.

У кінці XIX – на початку XX століть «старовіцькі» вуставки вишивали вовняними нитками; кольорів було небагато – домінуючі червоний, чорний, жовтий, зелений. Це поєднання кольорів надавало вишивці святкової врочистості.

Інший характер сорочок селища Верховина та прилеглих сіл. Аналізуючи сорочки, що зберігаються в музеї та у жителів Верховини, Красноілова, Голов та інших сіл, можна виділити такі їх види. Найдавнішою, характерною для високогір'я сорочкою була «морщінка» з вуставками – мережками. У післявоєнний період з'явилися сорочки з фабричного полотна, лише вишивка зроблена на домотканому полотні і вже потім нашита на готову сорочку.

Порівняно з гуцулами, буковинцями і покутянами карпатські бойки мінімально прикрашали свій одяг та побутові речі, віддаючи перевагу функціональності, а не естетиці. Полотно на сорочки завжди ткали з тонких лляних ниток, його найретельніше відбілювали. Білий колір сміливо можна назвати еталоном традиційної бойківської сорочки. На чоловічих та жіночих сорочках бойки вишивали комір, уставки, манжети, подекуди – пазуху, а також окремі шви. Оздоблювали насамперед ті частини, які мали отвори, щоб через них не проник нечистий дух.

Для бойківської вишивки характерна чітка система розміщення геометричних мотивів у вузькій стрічці, розділеній на прямокутні площини. Особливою фантазією позначені сітчасті композиції. Характерною для західних бойків була вишивка по брижах – на дрібних густих зборах (збиранках) на зап'ястку, на талії. На Бойківщині чоловічі сорочки, навіть святкові, шили із грубого домотканого полотна, їх робили довгими до колін і носили поверх штанів. Вузький комір і широкі рукави обшивали вовняною ниткою. Бойки вподобали собі вишиття заповлочною великих квітів техніками настилування (гладі) та дуже дрібненьким хрестиком – нитка в нитку. Вишиття таким чином набуває рельєфності й виразності, творить враження масивної накладки.

Отже, вишиванка в різних регіонах Карпат відрізнялася своєю орнаменталізацією, технікою і стилем вишивання. В одних регіонах переважає червоно-чорна гама кольорів, в інших – різнокольорова, відрізнялися також мотивами вишивання: «ромб», «трикутник», «шестикутник», «прямокутник». У гуцульській вишивці, наприклад, збереглися геометризovanі антропоморфні, зооморфні мотиви.

Для Покуття була характерна орнаменталізація, яку виконували техніками «низь», «хрестик», «стебнівка», «штапівка» та «мережковий шов». Орнаментальне мистецтво вишивки західних бойків за змістом і формою є переважно геометричним. Для бойківської вишивки характерна чітка система розміщення геометричних мотивів у вузькій стрічці, розділеній на прямокутні площини. В основі їхньої лежить «ромб» або «квадрат», які утворюють прямокутну або діагональну сітку.

Характерною рисою етнографічного району Карпат і Прикарпаття є велика кількість окремих частин регіону зі своїм колоритом. Кожне село відрізняється від інших своєрідністю вишивки, багатством орнаменту і неповторністю квітів. У далеку давнину основні мотиви вишивки відображали елементи символіки різних стародавніх культур. За мотивами орнаменти вишивок поділяються на три групи: геометричні (абстрактні), рослинні, зооморфні (тваринні).

Геометричні мотиви в орнаментах багатьох народів, у тому числі й українців, домінували (а подекуди домінують і в наш час) до кінця XIX століття. Крім того, такі орнаменти зберігали свою архаїчну графіку та символіку попри те, що реально їх вже сприймали й усвідомлювали інакше (Петречко Д., 2010, с. 56).

Серед найпоширеніших мотивів геометричних орнаментів виділяють ромби, хрести різної конфігурації, овали, кола, зигзаги, трикутники, меандри, так звані «шеvronи», хвилясті лінії, розетки, квадрати. Мотиви «ромб», «ромб з гачками», «ромб з крапкою», «перехрещений ромб» надзвичайно поширені не лише в українській орнаменталіці. «Перехрещений ромб» відносять до давніх знаків, що символізували землю як певну територію – поле, ділянку, власність. Тобто його теж асоціювали з полем, землею, яка може дати врожай. До символів землі відносять також зображення квадрата. Відповідно найбільш узагальненим знаком неба виступає коло. Хрест у колі може бути як знаком сонця, так і знаком вогню (або блискавки – «вогню небесного»).

Ще одна група знаків, які часто зустрічаються в орнаментах вишивок, – це хвилясті лінії та зигзаги, їхню символіку пов'язують із символікою води – в цьому дослідники орнаментів одностайні. Причому це може бути як вода, що розміщується на верхньому рівні світобудови, на небі, так і вода «підземного світу». Символи змії та води часто зустрічаються поряд, вважається, що змія виступає як охоронець води (це, приміром, виводять із зображень на посуді, що відноситься до трипільської доби). Символ «драбинка» тісно пов'язаний із символом «дерева життя». Драбинка – символ сходження до вершин духовності, до Бога, до неба. Колодязь – досить поширений елемент в українській орнаменталіці – повсюдно зустрічається у візерунках вишитих сорочок. Символізує глибину, нескінченність пізнання, зв'язок із потойбічним світом. Символ «решета» пов'язаний з палеолітичною Богинею Неба. Сітка, решето, за давніми повір'ями, мають силу оберерега від злих духів, відокремлюють добро від зла. Сіткою дуже часто заповнені окремі елементи вишивок: кола, квадрати, трикутники, квіти, листочки тощо. Грабельки, гребінці символізують промені сонця, дощ, регенеративну енергію. Ці узорі часто поєднують з іншими орнаментами.

Вишивка шнурочками, поясами – орнамент дуже простий, що часто зустрічається самостійно, але здебільшого використовується як допоміжний разом з іншими зображеннями. Він символізує шлях, дорогу і має кілька варіантів. Часто використовується в елементах кайми, обшивки, оторочки.

Серед елементів народної вишивки часто зустрічаються зразки із зображенням знаків «трійця» та «тризуб». Знак тризуба є знаком триєдності світобудови, символом Триєдиного Бога. У трикутнику втілено ідею триєдності природи Всесвіту: неба, Землі і людини. Цей знак також символізує батька, матір та дитину. Це символ божественної Трійці.

Бережа, або Берегиня, – один із найдавніших і найшанованіших символів у наших предків, його генетичне коріння сягає глибини століть. Це символ життя і родючості, символ Матері-Природи, матері усього суцього, яка дає життя і оберігає (береже) наше родинне вогнище.

Дуб і калина – мотиви, що найчастіше зустрічаються на парубочих сорочках і поєднують у собі символи сили і краси, але сили незвичайної, краси невмирущої. Цікавою є символіка маку. З давніх-давен в Україні святили мак і обсівали ним людей та худобу, бо вірили, що мак має чарівну силу, яка захищає від усякого зла. А ще вірили, що поле після битви навесні вкривається маками. Ніжна трепетна квітка несе в собі незнищенну пам'ять роду. Таємницю життя приховує в собі і квітка лілії. У легендах квітка лілії – то символ дівочих чарів, чистоти та цноти.

Солов'я та зозулю вишивають на дівочих рушниках. Цих птахів часто розміщували на гілці калини, що символізує продовження роду. Павичі – дуже поважні птахи, на весільних рушниках над ними часто розміщений вінок або вінець. Павич – це жар-птиця, що несе в собі сонячну енергію життя, тому це птиця сімейного щастя. Соколи, голуби та півні символізують молодят. Характерною рисою весільного рушника є розташування птахів голівками один до одного. Вони або тримають у дзьобиках ягідку калини, або сидять біля коріння дерева – символу нової сім'ї.

За народними віруваннями, парна вишивка тварин чи птахів – двох лелек, качечок, пари вовків – сприяє зустрічі зі своєю половинкою, а також сімейному благополуччю. Ластівка завжди несе добрі новини. Саме вона піклується про те, щоб людина не пропустила сприятливу пору для створення сім'ї та зміцнення господарства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, аналізуючи символіку народного костюма і розглядаючи сучасний костюм, можна зробити висновок, що в сучасному одязі повинні проявлятися риси народного, національного, традиційного, що робить його більш органічним і виступає засобом формування культурної компетентності у учнів гірських шкіл.

Український національний костюм характеризувався різноманітністю, специфікою виготовлення, носіння, колоритністю, яскравістю оздоблення. Одяг населення Прикарпаття та Українських Карпат має свої локальні особливості, притаманні тільки даній території. У кожному з етнографічних регіонів є свої особливості і відмінності. Так, народний одяг багатих був більше прикрашений вишивкою, бісером тощо, ніж одяг бідних, відрізнялася також тканина, з якої шили одяг багаті і бідні. Наприклад, багаті жінки носили оксамитові камізьки, а бідні – з грубого сукна.

Вишивка як один з основних елементів одягу має свої особливості. Жіночі вишивки не відрізнялися за кроєм від чоловічих, але були іншими за довжиною і багатшими за оздобленням. Їх шили додільні, тобто довгі (до кісточок ніг) і з підточкою. Сорочки були з відлогими комірами і з обшивкою горловини. Іноді декорували всю площину рукава – від плеча до манжета. Колорит, розміщення орнаменту залежали від традицій, які склалися в тому чи іншому етнографічному регіоні. Серед основних мотивів символіки українського національного костюма мали значення і символічні аспекти.

Характерною рисою етнографічного регіону Прикарпаття й Українських Карпат є велика кількість окремих частин місцевостей зі своїм колоритом. Кожне село відрізняється від інших своєрідністю вишивки, багатством орнаменту і неповторністю квітів. Протягом багатьох століть безпосередній конкретний зміст символів на вишивках губився, але традиції їхнього використання не зникли і по сьогоднішній день.

Таким чином, символіка українського народного костюма поряд із забезпеченням фізичного існування людини задовольняла її різноманітні соціальні потреби. Завдяки своїй символічній навантаженості костюм, будучи матеріальним витвором, виконує функції, властиві феноменам духовної культури українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Грещук, В., Кононенко, В., Лесюк, М., Паньків, М., Романюк, М., & Хороб та ін. (2006). *Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект: Монографія*. Київ – Івано-Франківськ.
- Соколовська, К. (2008) Традиційні художні символи вишивки і пісенного фольклору. *Персонал*, 1, 114–118.
- Коваль І. (2010) Що вишивали галицькі жінки? В Коваль, І., Косило, М., & Миронюк, І. *Стародавній Галич: цивілізація відома і таємнича*. (С. 218–221). Івано-Франківськ.
- Стельмашук, Г. (2013) *Українське народне вбрання*. Львів.
- Петречко Д. (2010) Вишивка та традиційний одяг Дрогобиччини. Ірина Свйонтек. Втрачені українські села. Чорна. Брошнів-Осада, 322–324.
- Розвиток українського народного костюма. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10959/>.
- Історія українського народного одягу у Карпатах та на Прикарпатті. URL: <http://www.ukrainica.org>.

REFERENCES

- Ghreshhuk, V., Kononenko, V., Lesjuk, M., Panjkiv, M., Romanjuk, M., & Khorob, S. ta in. (2006) *Etnos. Socium. Kuljtura: regionalnjny aspekt (Ethnos. Socium Culture: regional aspect)*. Kyjiv – Ivano-Frankivsjk.
- Sokolovsjka, K. (2008) Tradycijni khudozhni symvoly vyshyvky i pisennohgo foljkloru. *Personal*, 1, 114–118.
- Kovalj, I. (2010) Shho vyshyvaly ghalycjki zhinky? In I. Kovalj, M. Kosylo, I. Myronjuk. *Starodavnij Ghalych: cyvilizacija vidoma i tajemnycha*. (218–221). Ivano-Frankivsjk
- Steljmashhuk, Gh. (2013) *Ukrajinsjke narodne vbrannja*. Ljviv.
- Petrechko D. (2010) Vyshyvka ta tradycijnyj odjagh Droghobychchyny Iryna Svjontek. Vtracheni ukrajinsjki sela. Chorna. Broshniv-Osada, 322–324.
- Rozvytok ukrajinsjkogho narodnogho kostjuma. Retrived from: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/10959/>.
- Istorija ukrajinsjkogho narodnogho odjaghu u Karpatakh ta na Prykarpatti. Retrived from <http://www.ukrainica.org>.

Статтю подано до редколегії 17.01.2019 р.

Рекомендовано до друку 02.02.2019 р.